

คำสอนในศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับปรตถนิยม

วรพงษ์ เจริญวงศ์

ไอลา หริ่มเพ็ง

บทนำ

ในการทำความเข้าใจคำสอนของศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับปรตถนิยมหรือการมุ่งประโยชน์เพื่อผู้อื่น การเข้าใจโดยภาพรวมต่อลักษณะพื้นฐานของคำสอนของศาสนาอิสลามถือเป็นสิ่งจำเป็น เพราะแต่ละศาสนามีแหล่งที่มาและการจัดจำแนกข้อคำสอนที่แตกต่างกัน การเข้าใจลักษณะดังกล่าวของคำสอนในศาสนาอิสลามจะทำให้เข้าใจว่าศาสนามีกลไกเชิงคำสอนอย่างไรในการผลักดันให้บุคคลบรรลุเป้าหมายทางศาสนา หรือ เข้าใจได้ว่าคำสอนทางศาสนามีการทำงานร่วมกันระหว่างส่วนต่างๆ เพื่อนำทางไปสู่การที่ศาสนิกจะมีบุคลิกลักษณะตามที่ประสงค์ได้อย่างไร

สำหรับศาสนาอิสลาม แหล่งที่มาในชั้นปฐมภูมิของคำสอนทางศาสนามี ๒ แหล่ง ได้แก่ (๑) คัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งถือว่าเป็นคำพูดของพระเจ้าที่เปิดเผยเป็นวิวรณ์แก่ท่านศาสดามุฮัมมัดเพื่อให้ประกาศสอนแก่ผู้คนต่างๆ ถ้อยคำของคัมภีร์ได้ถูกท่องจำและบันทึกในแผ่นจารึกต่างๆ ในสมัยของท่านศาสดา อีกทั้งยังได้รับการรวบรวมขึ้นเป็นต้นฉบับคัมภีร์แจกจ่ายไปตามหัวเมืองมุสลิมที่สำคัญหลังจากนั้นเล็กน้อยเพื่อใช้เป็นแหล่งอ้างอิงของการเรียนรู้คำสอนทางศาสนาที่แพร่หลาย คัมภีร์อัลกุรอานถือเป็นแหล่งที่มาของคำสอนที่สำคัญที่สุด และ (๒) คำพูด การกระทำ และการยอมรับของท่านศาสดามุฮัมมัด ซึ่งถูกถ่ายทอดรายงานเป็นเรื่องราวในรูปแบบของมุขปาฐะผ่านสาวกและสานุศิษย์หลายทอดจนกระทั่งถูกบันทึกในตำราต่างๆ ที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับท่านศาสดา เรื่องเล่าที่ถูกถ่ายทอดมานี้เรียกว่า “ฮะดีษ” ถือเป็นที่มาของคำสอนทางศาสนาที่สำคัญในลำดับรองลงมาจากคัมภีร์อัลกุรอาน ทั้งนี้ ข้อคำสอนในอัลกุรอานจะถูกแจกแจง ขยายความและแสดงตัวอย่างด้วยคำอธิบายและการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของท่านศาสดา กล่าวได้ว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านศาสดามีบทบาทในการทำให้ความเชื่อและข้อบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอานปรากฏอย่างกระจ่างชัดขึ้นในบริบทการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั่นเอง

นอกจากนี้ ข้อคำสอนในศาสนาอิสลามสามารถจำแนกอย่างกว้างๆ ได้เป็น ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) คำสอนที่เป็นข้อความเชื่อ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า การสร้างจักรวาลและมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งต่างๆ การแต่งตั้งบุคคลเป็นศาสนทูตเพื่อให้ประกาศคำสอน ชีวิตหลังความตาย ถิ่นพำนักในนรกและสวรรค์ เป็นต้น และ (๒) คำสอนที่เป็นข้อบัญญัติเชิงคำสั่งให้ปฏิบัติและละเว้นการปฏิบัติ เช่น นมะซ (การภาวนาประจำวัน) ซะกาต (การบริจาคทาน) การถือศีลอด การปฏิบัติต่อสมาชิกครอบครัว มิตรสหาย และบุคคลต่างๆ การทำงานหาเลี้ยงชีพ รวมทั้งคำสอนที่ชี้แนะถึงคุณค่าทางจริยธรรมและแนวทางในการดำเนินชีวิต เช่น การอดทนต่อความทุกข์ยาก การกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความซื่อสัตย์และจริงใจต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ การดำรงความยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้คนต่างๆ การช่วยเหลือผู้ถูกข่มเหงรังแก เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนที่เป็นข้อความเชื่อกับคำสอนที่บ่งชี้แนวทางปฏิบัติ มีอย่างน้อย ๒ ลักษณะ ได้แก่

(๑) ความเชื่อเป็นรากฐานของการปฏิบัติ กล่าวคือ การมีความเชื่อที่ถูกตั้งไว้ให้บุคคลทำความดีและละเว้นความชั่ว ยกตัวอย่างเช่น การเชื่อมั่นในพระเจ้าว่าพระองค์ทรงรอบรู้และเฝ้าดูการกระทำของมนุษย์ทุกคนแห่งต้องนำไปสู่การดำรงความเชื่อสัตย์ไม่คดโกงในการประกอบอาชีพ หรือ ความเชื่อมั่นว่าพระเจ้าจะทรงตัดสินการกระทำและตอบแทนมนุษย์ในความดีที่ได้ทำไว้ในโลกนี้จะนำพามนุษย์ที่เชื่อถือศรัทธา นั้น ไปสู่การหมั่นเพียรทำความดีต่อผู้อื่นต่าง ๆ เป็นต้น

(๒) การปฏิบัติเป็นการยืนยันความเชื่อและสะท้อนให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของการมีความเชื่อ กล่าวคือ ความเชื่อถือศรัทธาของบุคคลคนหนึ่งต่อข้อความเชื่อในศาสนาจะไม่สมบูรณ์จนกว่าจะปรากฏออกมาในรูปของการกระทำทั้งที่เป็นคำพูดและการปฏิบัติ การใช้ชีวิตของผู้ศรัทธาจะต้องสะท้อนคุณลักษณะของความเชื่อมั่นในพระเจ้าและข้อความเชื่อหลักต่างๆออกมาเป็นการทำความดีและละเว้นความชั่ว เช่น การทูลขอในการทำข้อสอบสะท้อนให้เห็นความบกพร่องที่มีในความเชื่อเรื่องการเฝ้าดู ความรอบรู้และการตอบแทนของพระเจ้า การเลือกประกอบอาชีพที่สุจริตสะท้อนถึงความเชื่อในคำสั่งญาของพระเจ้าที่จะประทานปัจจัยยังชีพแก่ผู้ที่ขยันหมั่นเพียร การให้อภัยแก่คู่แข่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในคำสั่งญาของพระเจ้าที่จะให้ความเมตตาแก่ผู้ที่ไฝ่หาสันติ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในคำสอนของศาสนาอิสลาม ความเชื่อศรัทธามุ่งหมายให้เกิดการกระทำที่ดี ดังนั้น จะเรียกได้ว่า บุคคลหนึ่งเป็นศาสนิกที่สมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อเขาเชื่อมั่นในคำสอนทั้งสองส่วน โดยมีความเชื่อถือศรัทธาที่ถูกต้อง พร้อมทั้งแสดงออกถึงความศรัทธานั้นด้วยการปฏิบัติ การปฏิบัติที่ดีที่ไม่ได้มาจากความเชื่อศรัทธาที่มั่นคงจะถูกบั่นทอนให้เสียหายได้โดยง่ายเพราะรากฐานอ่อนแอ ในขณะที่เดียวกันการศรัทธาที่มีเพียงความเชื่อแต่ไม่ได้แสดงออกสู่การปฏิบัติที่ดีก็ถือว่าเป็นความบกพร่อง ทั้งสองส่วนนี้จึงเติมเต็มซึ่งกันและกันให้เกิดความสมบูรณ์

คำสอนในศาสนาอิสลามที่สนับสนุนการมุ่งประโยชน์เพื่อผู้อื่น

The Stanford Encyclopaedia of Philosophy ให้ความหมายของปรตถนิยม (altruism) ว่า การกระทำที่มีแรงจูงใจแบบมุ่งประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือเป็นการยับยั้งอันตรายไม่ให้เกิดแก่ผู้อื่น โดยการกระทำที่เป็นปรตถนิยม (altruistic act) นั้นจะส่งผลให้ผู้กระทำต้องเสียสละประโยชน์ของตนเอง (self-sacrifice) ด้วยหรือไม่ก็ตาม และการกระทำนั้นอาจเกิดจากแรงจูงใจที่มุ่งกระทำเพื่อผู้อื่นโดยบริสุทธิ์ (pure altruism) หรือมาจากแรงจูงใจที่ผสมผสาน (mixed motives) ระหว่างการมุ่งเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น (altruistic motive) กับการทำเพื่อประโยชน์ตนเอง (self-interest) ไปพร้อมกันในการกระทำนั้นก็ได้เช่นกัน เพราะในการกระทำใด การกระทำหนึ่งอาจมีแรงจูงใจได้มากกว่าหนึ่งแรงจูงใจ หากหนึ่งในแรงจูงใจของการกระทำนั้นเป็นการมุ่งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นก็ถือว่ามีความปรตถนิยมในการกระทำนั้นแล้ว แตกต่างการกระทำที่เป็นอัตถนิยมซึ่งแรงจูงใจ

ทั้งหมดเป็นการมุ่งเพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น (Kraut, 2018) กล่าวได้ว่า สิ่งจำแนกปรตถนิยมออกจากอัตนิยมในการกระทำใดๆก็คือการมีความมุ่งหมายที่จะก่อประโยชน์ต่อผู้อื่นนอกจากตนเองนั่นเอง

บนพื้นฐานของมโนทัศน์เกี่ยวกับปรตถนิยมดังที่กล่าวมาข้างต้น ศาสนาอิสลามมีข้อคำสอนที่สนับสนุนให้บุคคลกระทำการอันมุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่นหลายประการด้วยกัน ในที่นี้ ขอนำมากล่าวถึงเฉพาะข้อคำสอนที่โดดเด่นจำนวน ๒ ประการด้วยกัน ได้แก่ (๑) คำสอนว่าด้วยความเมตตา (เราะห์มะฮ์) และ (๒) คำสอนว่าด้วยการทำดี (อิห์ซาน) โดยจะได้ขยายความดังต่อไปนี้

๑) ความเมตตา (เราะห์มะฮ์)

ความเมตตา ในภาษาอาหรับเรียกว่า “เราะห์มะฮ์” คำนี้โดยทั่วไปสื่อความหมายถึงความอ่อนโยนที่เกิดขึ้นในจิตใจ ตรงข้ามกับความหยาบกระด้างหรือความแข็งกร้าว ความเมตตามักถูกกล่าวถึงโดยเกี่ยวพันกับความรู้สึกในจิตใจในรูปแบบของความปรารถนาที่จะเห็นหรือทำให้ผู้อื่นอยู่ในสภาวะที่ดีขึ้น เป็นสุขหรือปลอดพ้นจากความทุกข์ แต่ทว่า นักปราชญ์มุสลิมด้านจริยธรรมอิสลาม ชื่อว่า อิบน์ุก็อยยิม อัลญะฮ์ยะฮ์ (มีชีวิตรอยู่ระหว่าง ค.ศ. ๑๒๕๒-๑๓๕๐) ได้อภิปรายเกี่ยวกับความหมายของความเมตตาไว้ในหนังสือ *อิหมยะฮ์ อัลละฮ์ฟาน* เล่ม ๒ หน้า ๑๖๕-๑๖๕ ว่า “ความเมตตาเป็นคุณลักษณะ (ของมนุษย์หรือพระเจ้ก็ตาม-ผู้แปล) ที่ต้องการทำให้บุคคลที่เป็นสิ่งสร้าง (ที่นี้หมายถึงเฉพาะมนุษย์-ผู้แปล) บรรลุถึงเป้าหมายอันเป็นประโยชน์และคุณค่าอันดีงาม แม้วามัน (หมายถึงประโยชน์หรือคุณค่าอัน-ผู้แปล) จะเป็นที่ยังเกียจของเขาหรือทำให้เกิดความทุกข์ยากแก่เขาก็ตาม” หลังจากนั้น อิบน์ุก็อยยิม ได้ยกตัวอย่างความเมตตาของบิดาต่อบุตรว่า แม้การอบรมบ่มนิสัยให้บุตรเป็นคนดีอาจจะมีผลทำให้บิดาต้องบังคับให้บุตรเรียนรู้และฝึกฝนสิ่งที่ยากลำบาก หรืออาจต้องมีการลงโทษจนเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นแก่บุตรบ้างก็ตาม แต่นั่นคือการแสดงออกถึงความเมตตาอย่างแท้จริง (*เราะห์มะฮ์ หะกีกียะฮ์*) เพราะการกระทำเช่นนั้นของบิดาเป็นการกระทำที่มุ่งหวังประโยชน์ของการเติบโตเป็นคนดีให้เกิดแก่บุตรโดยบริสุทธิ์ใจ ในทางตรงข้าม เมื่อใดที่บิดาปล่อยให้บุตรปล่อยปละละเลยในการอบรมบ่มนิสัยให้แก่บุตรเพื่อให้เขาบรรลุเป้าหมายอันดีงามแล้ว กล่าวได้ว่า เมื่อนั้นความเมตตาของบิดาต่อบุตรได้ลดน้อยถอยลงแล้ว และหากบิดาเข้าใจไปว่าการปล่อยให้บุตรได้ละเล่นสนุกสนานโดยไม่อบรมสั่งสอนให้มีอุปนิสัยที่ดีงามนั้นเป็นการมีเมตตาสงสารแก่บุตรแล้ว เท่ากับว่านั่นคือความเมตตาที่เคียงคู่มาพร้อมกับความเขลา (*เราะห์มะฮ์ มักรูนะฮ์ บิลญะฮ์ล*) เพราะว่าบิดาปราศจากความเข้าใจถึงเป้าหมายที่ดีงามและแนวทางในการทำให้บุตรบรรลุเป้าหมายนั้นนั่นเอง (Al-Shikh 2014)

แม้ว่าความเข้าใจเรื่องประโยชน์ที่แท้จริงและความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำให้บรรลุถึงประโยชน์นั้นจะเป็นประเด็นที่มีข้อถกเถียงได้อีกมาก ทว่าเห็นได้ในเบื้องต้นแล้วว่า ความเมตตา เน้นการมุ่งหมายผลลัพธ์ของการกระทำไปยังผู้อื่นนอกเหนือจากตน ดังนั้น การกระทำใดๆที่เกิดจากความเมตตาตามนัยยะนี้ย่อมเป็นการกระทำที่เป็นปรตถนิยม

ทั้งนี้ ในศาสนาอิสลาม สิ่งที่มีผลในการผลักดันให้บุคคลกระทำการอันเป็นความเมตตาคือข้อคำสอนด้านความเชื่อที่เป็นแกนกลางของระบบคิดทางจริยธรรมในอิสลาม นั่นก็คือ ข้อความเชื่อที่สำคัญ ๓ เรื่อง ได้แก่ (๑) การศรัทธาในพระเจ้าหนึ่งเดียว (๒) การเชื่อเกี่ยวกับนะบีมุฮัมมัด และ (๓) ความเชื่อเกี่ยวกับโลกแห่งชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะชีวิตหลังความตาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำสอนทั้งสามประการดังกล่าวนี้ ชี้นำไปสู่ความเชื่อที่ผลักดันให้บุคคลกระทำการอันเป็นความเมตตาแก่บุคคลอื่น ซึ่งก็คือการมุ่งประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือปรารถนินม รายละเอียดของข้อความเชื่อทั้งสามประการมีดังต่อไปนี้

๑.๑) ความศรัทธาในพระเจ้าหนึ่งเดียว

ในหลักความเชื่อเรื่องพระเจ้าหนึ่งเดียวหรือเอกภาพของพระเจ้า (เตาฮีด) นั้น ประกอบด้วยความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า ๓ ประการ ได้แก่

ก) เอกภาพของพระเจ้าในฐานะผู้สร้างและอภิบาล

ศาสนาอิสลามเรียกร้องให้ศาสนิกเชื่อมั่นว่า พระผู้เป็นเจ้า (ปรากฏนามในภาษาอาหรับว่า “อัลลอฮ์”) เป็นพระเจ้าเพียงหนึ่งเดียว พระองค์คือผู้สร้างจักรวาลและสรรพสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งหมด ตั้งแต่ปฐมกาลตราบจนปัจจุบันการสร้างสรรค์ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง พระองค์มีทรงสร้างสรรพสิ่งต่างๆ แต่เพียงเท่านั้น หากแต่ยังอภิบาลดูแลระบบธรรมชาติให้ดำรงอยู่ตามกฎสภาวะแห่งความสมดุลตามกาลเวลาที่ต่อเนื่องไปตราบเท่าที่พระองค์ทรงประสงค์

ในคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวถึงข้อความเชื่อข้างต้นไว้ ความว่า

“อัลลอฮ์คือผู้ทรงทำให้แผ่นดินนี้เป็นที่พำนักแก่พวกเจ้า และชั้นฟ้าเป็นเพดานอันมั่นคง และทรงทำให้พวกเจ้าเป็นรูปร่าง และทรงทำให้รูปร่างของพวกเจ้าสวยงาม และทรงประทานปัจจัยยังชีพจากสิ่งที่ดีๆ แก่พวกเจ้า นั่นคืออัลลอฮ์ พระเจ้าของพวกเจ้า ดังนั้นแลอัลลอฮ์พระเจ้าแห่งสากลโลกนั้นทรงจำเริญูยั้ง” (๔๐: ๖๔)

ข) เอกภาพของพระเจ้าในฐานะผู้ที่สมควรแก่การสักการะรับใช้

มนุษย์ถือเป็นหนึ่งในสิ่งสร้างของพระเจ้าที่ถูกกำเนิดมาอย่างมีเป้าหมาย นั่นคือ การรับใช้พระประสงค์ของพระเจ้า ด้วยการทำนุบำรุงสังคมโลกให้บรรลุสู่คุณธรรม ในฐานะผู้แทนของพระเจ้าบนพื้นแผ่นดินโลก การปฏิบัติตามพระบัญญัติทั้งในส่วนที่เป็นการขัดเกลาจิตใจให้สะอาด (เรียกว่า *อิบาดะฮ์* – การสักการะพระเจ้า) และคำสอนส่วนที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนต่างๆ (เรียกว่า *มุอามะลาต* – การสัมพันธ์กับสังคม) ถือว่าเป็นการปฏิบัติรับใช้พระเจ้าทั้งสิ้น เพราะเป็นการสืบทอดคุณธรรมให้คงอยู่ในปัจเจกบุคคลและสังคมโลก การทำให้บรรลุเป้าหมายของสังคมโลกที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมนั้นเป็นเป้าหมายอันจริงแท้ของการสร้างมนุษย์ขึ้นมาให้ทำงานเป็นผู้แทนของพระองค์

ในคัมภีร์อัลกุรอาน ได้กล่าวถึงข้อความเชื่อข้างต้นไว้ ความว่า

“และข้ามิได้สร้างญินและมนุษย์มาเพื่ออื่นใด เว้นแต่เพื่อให้พวกเขาได้รับใช้ข้า” (๕๑: ๕๖)

“และจงรำลึกถึงขณะที่พระเจ้าของเจ้าได้ตรัสแก่ทูตทั้งหลายว่า แท้จริงข้าจะให้มิผู้แทนคนหนึ่งขึ้นในแผ่นดินโลก” (๒: ๑๐)

และ

“และเราได้บันทึกไว้ในคัมภีร์อัชชะบूर หลังจากที่เราได้บันทึกไว้ในอัชชีกรว่า สำหรับแผ่นดินโลกนั้น ปวงบ่าวของเราที่ดีมีคุณธรรมจะเป็นผู้สืบทอดมัน (คือทำนุบำรุงสังคมโลกให้รุ่งเรือง)” (๒๑: ๑๐๕)

ค) เอกภาพของพระเจ้าในฐานะผู้ที่มีคุณลักษณะอันสูงส่งและพระนามอันงดงาม

อิสลามสอนว่า พระเจ้าทรงเป็นแหล่งที่มาของความคิดทุกประการ เช่น ความเมตตา ความยุติธรรม ความรอบรู้ ความมั่งคั่ง เป็นต้น และพระองค์ทรงครอบครองพระนามอันงดงามซึ่งบ่งชี้ถึงคุณลักษณะอันสูงส่งดังกล่าว เช่น พระนามว่า “อิรเราะห์มาน” หมายถึง พระผู้ทรงเมตตาอย่างกว้างขวาง บ่งชี้ถึงคุณลักษณะของความเมตตาที่ครอบคลุมทุกสรรพสิ่ง มิให้แกสิ่งสร้างทั้งหมดอย่างไม่จำแนก (*เราะห์มะฮ์ เราะห์มานียะฮ์*) ส่วนพระนามว่า “อิรรอฮีม” หมายถึง พระผู้ทรงเมตตาอย่างเฉพาะเจาะจง บ่งชี้ถึงคุณลักษณะความเมตตาที่เฉพาะเจาะจง (*เราะห์มะฮ์ ร่อฮีมียะฮ์*) นั่นคือความเมตตาที่มีให้เป็นพิเศษแก่ผู้ที่ประพฤติดีเท่านั้น ทั้งนี้ ในบรรดาพระนามอันมากมายของพระเจ้า พระนามที่ถือว่าสูงสุดและใช้เรียกขานได้เฉพาะพระเจ้าเท่านั้น มี ๒ พระนาม นั่นคือ อัลลอฮ์ (ซึ่งเป็นคำนามเฉพาะที่รวมทุกคุณลักษณะของพระเจ้าเอาไว้ครบถ้วน) และ อิรเราะห์มาน (พระผู้ทรงเมตตาอย่างกว้างขวาง) ดังกล่าวนี บ่งชี้ว่า คุณลักษณะประการสำคัญที่สุดของพระเจ้า คือ ความเมตตาที่กว้างขวางครอบคลุมทุกสรรพสิ่งนั่นเอง

ในคัมภีร์อัลกุรอาน ได้กล่าวถึงข้อความเชื่อข้างต้นไว้ ความว่า

“การสรรเสริญ (หมายถึงความดีงาม) ทั้งหมดนั้นเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก ผู้ทรงเมตตาอย่างกว้างขวาง (อิรเราะห์มาน) ผู้ทรงเมตตาอย่างเฉพาะเจาะจง (อิรรอฮีม)” (๑: ๑-๒)

และอายะฮ์ที่มีความหมายว่า

“จงประกาศเถิด (โอ้ มุฮัมมัด) ว่า พวกท่านจงเรียก อัลลอฮ์ หรือจงเรียก อิรเราะห์มาน (ผู้ทรงเมตตาอย่างกว้างขวาง)เถิด อันใดก็ตามที่เจ้าเรียก สำหรับพระองค์นั้นมีพระนามอันงดงามยิ่ง” (๑๗: ๑๑๐)

ในการตอบสนองต่อความเชื่อในคุณลักษณะของพระเจ้าว่าด้วยความเมตตา นี้ อิสลามได้สอนว่า เมื่อบุคคลหนึ่งศรัทธาในพระเจ้าแล้ว เขาจะแสวงหาความเมตตาของพระเจ้าได้ด้วยการแสดงออกถึงความเมตตาต่อผู้อื่น โดยความเมตตาที่ว่านั้นไม่ใช่มีแก่ผู้ที่ตนรักใคร่เท่านั้น แต่ต้องเป็นความเมตตาที่มีให้โดยไม่จำแนกบุคคล เพียงเขาเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสร้างของพระเจ้าเฉกเช่นเดียวกันกับตน นั่นย่อมทำให้ผู้นั้นสมควรได้รับความเมตตาแล้ว ดังที่ท่านศาสดาได้กล่าวว่า

“พวกท่านจงมีเมตตาต่อผู้คนทั้งหลายที่อยู่บนผืนโลกเกิด แล้วพระเจ้าผู้ทรงสถิตย์บนฟ้าจะประทานความเมตตาแก่พวกท่าน” (ฮะดีษ บันทึกโดยอิหม่ามมุฮัมมัดและอะบูดาอูด)

และ

“ความเมตตานั้นมิใช่มีให้แก่มิตรสหายเท่านั้น หากแต่หมายถึง ความเมตตาจักมีแก่มนุษย์ทั้งหมด” (ฮะดีษ ตรวจสอบสถานะโดยอัลอัลบานีย์)

ดังนั้น ผู้ที่เชื่อมั่นในพระเจ้าจึงต้องมีเมตตาแก่ทุกสรรพสิ่งตลอดจนเพื่อนมนุษย์อย่างครอบคลุม จึงเป็นการแสดงออกถึงศรัทธาที่มีอยู่อย่างแท้จริง กล่าวคือ การมุ่งให้เกิดความดีแก่ผู้อื่นเป็นเหตุบังเอิญของการที่พระเจ้าจะทรงตอบแทนเขาด้วยความดีต่อผู้นั้น ผู้ที่ให้ความเมตตาแก่ผู้อื่นด้วยความเชื่อเช่นนี้จึงประกอบด้วยความมุ่งหวังแบบผสมผสานในการทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับความเมตตาและมีความมุ่งหวังที่ตนเองจะได้รับความเมตตาจากพระเจ้าไปพร้อมกัน ซึ่งก็ถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของปรดณิคม

๑.๒) ความเชื่อเกี่ยวกับนะบีมุฮัมมัด ผู้ประกาศคำสอน

หลังจากการศรัทธาในพระเจ้าหนึ่งเดียวแล้ว อิสลามยังเรียกร้องให้ศาสนิกเชื่อมั่นว่า บุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีชื่อว่า มุฮัมมัด บุตรของอับดุลลอฮ์และอามีนะฮ์ ชาวอาหรับตระกูลฮาซิม เผ่ากุร็อยช์ (มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. ๕๗๐ – ๖๓๒) เป็นผู้ประกาศคำสอนของพระเจ้า (ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เรียกว่า นะบี) คนสุดท้ายที่ถูกส่งมาเพื่อเป็นการสำแดงความเมตตาของพระเจ้าแก่โลก ดังความในคัมภีร์อัลกุรอานว่า

“และเรา (หมายถึงพระเจ้า) มิได้ส่งเจ้า (คือมุฮัมมัด) มาเพื่ออื่นใด นอกจากเป็นความเมตตาแก่ชนทั้งหลาย” (๒๑: ๑๐๗)

ทั้งนี้ การสำแดงความเมตตาของพระเจ้าต่อมวลมนุษย์ผ่านทางท่านศาสดานั้น ได้ปรากฏออกมาแก่ผู้คนในยุคสมัยของท่านใน ๒ รูปแบบ ได้แก่ การประกาศคำสอนแห่งเมตตาธรรม และการเป็นแบบอย่างของความเมตตา กล่าวคือ

ก) ท่านศาสดาได้ประกาศคำสอนแห่งเมตตาธรรม เช่น ให้ทำดีต่อเครือญาติและเพื่อนบ้าน ไม่ข่มเหงรังแกผู้อ่อนแอ สละทรัพย์และแรงกายเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสเช่นเด็กกำพร้าและคนยากไร้ ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ให้อภัยแก่ผู้ที่เคยปองร้าย เป็นต้น

ข) ท่านศาสดาเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่มนุษย์ในด้านคุณธรรม ทั้งนี้ อัลกุรอานได้กล่าวถึงท่านศาสดาว่าเป็นผู้ที่มีคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ (๖๘: ๔) ส่วนหนึ่งของคุณธรรมที่โดดเด่นของท่านศาสดาก็เช่น การอดกลั้นความโกรธ การให้อภัย ความสำรวมอ่อนน้อม การเสียสละทรัพย์แก่ผู้ที่ขัดสนหรือร้องขอ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้ที่ศรัทธาในนะบีมุฮัมมัดจึงต้องดำเนินชีวิตตามแนวทางที่เปี่ยมด้วยความเมตตาแก่ผู้อื่นทั้งหลาย จึงจะเป็นการแสดงออกถึงศรัทธาที่มีอยู่อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ในที่นี้มีข้อควรพิจารณาอยู่ว่าการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยคุณธรรมตามคำสอนและแบบอย่างของท่านศาสดาตามที่กล่าวมาบางประการ เช่น การอดกลั้นจากความโกรธ การสำรวมอ่อนน้อม การให้อภัยแก่คู่แข่ง เป็นต้น อาจจะถือเป็นการกระทำที่มีจริยธรรม (moral act) โดยไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการกระทำที่เป็นปรตานิยม (altruistic act) ก็ได้ เพราะการกระทำลักษณะดังกล่าวอาจจะเป็นกระทำไปเพื่อแสดงถึงการยึดมั่นในคุณธรรมที่เลือกแล้ว โดยไม่ได้มุ่งหวังประโยชน์เพื่อผู้ใด หากแต่เป็นเพียงการตอบสนองต่อสำนึกเชิงจริยธรรมที่มีอยู่ในตนเอง (morally motivated) เท่านั้น ทั้งนี้ การกระทำดังกล่าวจะถือว่าเป็นการกระทำที่เป็นปรตานิยมได้ด้วยก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีความมุ่งหวังที่จะให้เกิดประโยชน์หรือระงับยับยั้งสิ่งที่จะก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อผู้ที่ตนเกี่ยวข้องอยู่นั้นด้วย เช่น การงดเว้นมาตรการตอบโต้ที่รุนแรงกับคู่แข่งที่มารุกรานพร้อมทั้งให้อภัยแก่เขาด้วยความมุ่งหวังว่าเขาจะมีโอกาสกลับตัวได้ในอนาคต หรือการสำรวมอ่อนน้อมต่อผู้อื่นด้วยความมุ่งหวังว่าผู้ที่ตนอ่อนน้อมด้วยนั้นจะเกิดความสุจริต เป็นต้น

๑.๓) ความเชื่อในชีวิตหลังความตาย

ความเชื่อประการสำคัญที่ส่งเสริมให้บุคคลเกิดการมุ่งหมายที่เป็นความเมตตาต่อผู้อื่นและเป็นปรตานิยม คือ การเชื่อในชีวิตหลังความตาย กล่าวคือ อิสลามเรียกร้องให้มุสลิมเชื่อว่า ชีวิตของมนุษย์มีช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าอายุขัยที่เห็นได้ด้วยการมีสังขารร่างกายซึ่งนับจากการเกิดถึงการตายเท่านั้น ทว่ามนุษย์จะมีชีวิตหลังความตายที่ดำรงอยู่ในโลกแห่งวิญญาณ ทั้งนี้ โลกปัจจุบัน เรียกว่า ดุนยา เป็นช่วงเวลาของการปฏิบัติความดี สร้างกรรมที่จะยังผลลัพธ์ที่ดีต่อไปในโลกหน้า ส่วนโลกหลังความตาย เรียกว่า อาคิเราะฮ์ เป็นช่วงเวลาที่มนุษย์จะได้รับการตอบแทนที่ดีต่อกรรมดีที่สร้างในดุนยา และจะได้รับการลงโทษในกรรมชั่วที่ได้ทำไว้เช่นกัน กล่าวได้ว่า ในขณะที่ดุนยาเป็นโลกที่มนุษย์สร้างกรรมทั้งดีและชั่ว อาคิเราะฮ์เป็นโลกที่มนุษย์จะได้รับผลของกรรมดีและชั่วที่ทำไว้นั้นเอง ดังนั้น ผู้ที่ศรัทธาในการตอบแทนของพระเจ้าในชีวิตหลังความตายจะเสียสละตนเองและปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเมตตาแก่ผู้อื่นในโลกนี้ด้วยความมุ่งหวังในความเมตตาของพระเจ้าในโลกหน้า

การมีอยู่ของอาคิเราะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องความยุติธรรมของพระเจ้าที่จะต้องตอบแทนความชั่วและความดีของมนุษย์ หากปราศจากลงโทษ-ตอบแทนแล้ว มนุษย์ย่อมขาดแรงจูงใจที่จะทำดี และไม่หวั่นเกรงผลของการทำความชั่ว ดังนั้น ความเชื่อเรื่องอาคิเราะฮ์จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนให้ผู้ศรัทธาตระหนักถึงผลของทุกการกระทำว่าจะไม่สูญหาย ความเชื่อนี้เป็นการทำให้ความมุ่งหมายในการทำดีย้ายที่

ออกจากการต่างตอบแทนโดยผู้ที่ได้รับผลการทำดีนั้น ไปสู่การตอบแทนของพระเจ้าใน โลกหน้า ไม่ใช่การทำดีต่อผู้อื่นเพื่อหวังให้ผู้อื่นมาตอบแทนแก่ตนในโลกนี้ ดังนั้น การตั้งความหวังในการตอบแทนของพระเจ้าไม่ได้ขัดแย้งกับการมุ่งหมายผลของความเมตตาต่อผู้ที่ได้รับ ทั้งสองสิ่งดำรงอยู่ไปพร้อมกันได้ เช่น บุคคลหนึ่งช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติด้วยจิตสงสาร หวังผลของการช่วยเหลือให้ผู้ประสบภัยพ้นความทุกข์ยากที่เป็นอยู่ การกระทำนี้มีความมุ่งหมายแรกในการก่อประโยชน์หรือบรรเทาทุกข์ให้แก่ผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือ ซึ่งนับเป็นการทำเพื่อมุ่งประโยชน์ผู้อื่นแบบปรารถนิตยแล้ว พร้อมกันนั้น ผู้ช่วยเหลือห่อเลี้ยงแรงใจของตนด้วยความมุ่งหมายอีกชนิดหนึ่งในการตอบแทนจากพระเจ้าใน โลกหน้า ดังกล่าวนี้จึงไม่ถือว่า การกระทำนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนแบบอัตนิตย หากแต่เป็นการผสมผสานความมุ่งหมายหลายหลายชนิดเข้าด้วยกันในการกระทำความดีต่อผู้อื่น

๒) การทำดี (อิห์ซาน)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับความเมตตาว่าเป็นการกำหนดความมุ่งหวังที่จะส่งผลต่อการกระทำให้มุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่น หลังจากนั้น เราควรเข้าใจมโนทัศน์ที่มีอยู่ในคำสอนอิสลามซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำหรือพฤติกรรมที่เกิดจากความมุ่งหวังที่เมตตาดังกล่าว กล่าวคือ การกระทำที่เกิดจากความมุ่งหวังที่เมตตาอาจเป็นไปได้หลากหลายรูปแบบและเกิดขึ้นด้วยหลากหลายวิธีการ ทั้งนี้ ในคำสอนของศาสนาอิสลาม เรียกการทำดีต่อผู้อื่นว่า อิห์ซาน ซึ่งแปลว่า การทำให้งดงาม การทำให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการประมวลคำสอนในอัลกุรอานเกี่ยวกับการทำดีต่อผู้อื่น พบว่า ลักษณะของการทำดีต่อผู้อื่นตามมโนทัศน์อิห์ซาน มีลักษณะหรือเงื่อนไขอย่างน้อย ๔ ประการ ได้แก่

๒.๑) การทำดีต่อผู้อื่นมีความสืบเนื่องมาจากความเชื่อในพระเจ้า

การทำดีต่อผู้อื่นเป็นการกระทำที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในพระเจ้าและการตอบแทนของพระองค์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังที่อัลกุรอานได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“และจะมีการตอบแทนอันใดเล่าสำหรับการทำดี (ของมนุษย์ต่อมนุษย์) นอกจากด้วยการทำดี” (ของพระเจ้าต่อมนุษย์)” (๕๕: ๖๐)

การทำดีของพระเจ้าต่อมนุษย์นี้ หมายถึง การตอบแทนอย่างวิเศษที่พระองค์จะทรงประทานแก่ผู้ที่ทำดีต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งการกระทำดีต่อผู้อื่นที่เป็นการแสดงออกถึงความเมตตา นี้ จะเกิดขึ้นด้วยแรงใจที่มุ่งหวังความดีแก่เป้าหมายพร้อมไปกับความมุ่งหวังในการตอบแทนจากพระเจ้า ซึ่งเป็นการกระทำแบบปรารถนิตยที่มาจากแรงใจแบบผสมผสาน ทั้งนี้ ในประเด็นนี้ ได้กล่าวถึงมากแล้วในหัวข้อก่อนจึงขอละไว้เพียงสังเขป

๒.๒) การทำดีต่อผู้อื่นต้องมีพื้นฐานของความยุติธรรม

ในการทำดีต่อผู้อื่นตามนัยยะของอิห์ซาน ผู้กระทำได้ไม่มุ่งพิจารณาระดับความดี/ความเมตตาที่จะให้ตามความพอใจส่วนบุคคลต่อผู้ที่จะได้รับผลของความเมตตานั้น กล่าวคือ ต้องไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เช่น ถ้าเป็นผู้ที่เคียดแค้นกันก็เมตตาแต่น้อย หากเป็นผู้ที่รักใคร่ชอบพอก็ให้ความเมตตามากกว่าผู้อื่น การกระทำเช่นนี้ไม่ถูกต้องตามหลักอิห์ซาน เพราะพระเจ้าสั่งให้บุคคลที่มีศรัทธาต่อพระองค์ทำความดีแก่ผู้อื่นอย่างกว้างขวางครอบคลุม (ไม่จำแนก) และพิจารณาระดับของการทำดีต่อทุกคนจากระดับความเมตตาที่พระเจ้าได้ประทานให้แก่เขาเป็นสำคัญ กล่าวคือ ผู้ร่ำรวยย่อมต้องช่วยเหลือดูแลผู้ยากจนขัดสนอย่างยุติธรรมตามกำลังความสามารถของตน ไม่แบ่งแยกก็ดกันตามความพอใจส่วนบุคคล เพราะความเมตตาของพระเจ้าที่ประทานความมั่งคั่งให้แก่เขาคือปัจจัยในการกำหนดปริมาณความเมตตาที่จะเพื่อแผ่แก่ผู้อื่นมาตรฐานในการกำหนดระดับความดีที่จะเพื่อแผ่แบ่งปันแก่ผู้อื่นคือสิ่งที่พระเจ้าได้ประทานให้แก่เขา ไม่ใช่สภาพของผู้ที่เขาจะทำดีด้วย ดังที่อัลกุรอานได้ระบุว่า

“และจงทำดี (แก่ทุกสิ่ง/ทุกคน) ดังที่พระเจ้าได้ทำดีต่อเจ้า” (๒๘: ๗๗)

ในข้อนี้เห็นได้ว่า การทำดีตามหลักอิห์ซานต้องแผ่ด้วยการให้ความยุติธรรมเสมอ ไม่ใช่เลือกทำดีแก่ผู้คนที่ตนพอใจ และละเว้นความดีแก่ผู้ที่ตนรังเกียจชิงชัง เพราะอัลกุรอานถือว่า ความยุติธรรม (อัดล) เป็นพื้นฐานที่ต้องมีมาก่อนการทำดี (อิห์ซาน) ดังอายะฮ์ที่มีความหมายว่า

“แท้จริงอัลลอฮ์ทรงใช้ให้รักษาความยุติธรรม (อัดล) และการทำดี (อิห์ซาน) และการบริจาคแก่ญาติใกล้ชิดและให้ละเว้นจากการทำลามกและการชั่วช้า และการอธรรม พระองค์ทรงตักเตือนพวกเจ้าเพื่อพวกเจ้าจักได้ระลึก” (๑๖: ๒๐)

๒.๓) ความใกล้ชิดและความด้อยโอกาสเป็นปัจจัยของการได้รับความเมตตาที่เหนือกว่า

ในคำสอนศาสนาอิสลาม มีการเน้นย้ำให้ทำดีแก่บุคคลบางกลุ่มเป็นพิเศษ เช่น การทำดีต่อบิดามารดา การช่วยเหลือผู้ยากไร้ขัดสน การเชื่อมสัมพันธ์กับเครือญาติ การทำดีต่อเพื่อนบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้ การจำเพาะเจาะจงความพิเศษแก่บุคคลบางกลุ่มดังกล่าวไม่ได้ขัดแย้งต่อการมีความยุติธรรมต่อคนอื่นๆ นอกเหนือจากนั้น เพราะไม่ใช่การให้ความพิเศษอันเนื่องจากความชอบหรือกีดกันผู้อื่นอันเนื่องจากความเกลียดที่เกิดจากตัณหาอารมณ์ หากแต่อิสลามมีแนวคิดในการให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลบางกลุ่มอันเกิดจากความใกล้ชิด (ได้แก่ ความใกล้ชิดอันเกิดจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความใกล้ชิดอันเกิดจากความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน)) เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นให้เกิดขึ้นแก่หน่วยย่อยๆ ของสังคมเป็นพื้นฐาน และอิสลามก็ให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลบางกลุ่มอันเกิดจากความด้อยโอกาสหรือเคราะห์ร้ายที่เขาประสบ (เช่น ผู้ยากไร้ เด็กกำพร้า ผู้พลัดถิ่น ผู้ประสบภัย เป็นต้น) เพื่อชดเชยโอกาสที่เสียไปหรืออุดช่องว่างของความไม่เป็นธรรมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้านั้น

ดังนั้น การส่งเสริมให้ทำดีต่อบุคคลบางกลุ่มที่มีลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการส่งเสริมความยุติธรรม และความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นผ่านข้อคำสอนเชิงจริยธรรมที่ให้คุณค่าดังกล่าว เช่น ในครั้งหนึ่ง อาอิชะฮ์ ภรรยาของท่านศาสดาได้ถามท่านว่า “ฉันมีเพื่อนบ้านอยู่สองคน จะให้ฉันมอบของกำนัล (ที่มีอยู่ชิ้นเดียว) แก่ผู้ใดจึงจะดี” ท่านศาสดาตอบว่า “จงให้แก่ผู้ที่ประตูบ้านของเขาอยู่ใกล้กับเรามากกว่า” (บันทึกโดยอัลบุคอรีฮ์)

๒.๔) การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยสิ่งที่ดีกว่า

ลักษณะหนึ่งของการทำดีต่อผู้อื่น คือ การทำดีต่อทุกคนในสังคมโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง แม้กระทั่งกับบุคคลที่ประสงคร้ายหรือกระทำการที่เป็นการสร้างความเดือดร้อนให้แก่เราก็ดำเนินตาม ศาสนาอิสลามสอนให้ผู้ที่ศรัทธาปฏิบัติต่อผู้อื่นทั้งหลายด้วยการกระทำที่ดีกว่าหรืออย่างน้อยเสมอเหมือนหรือเท่าเทียมกับการกระทำที่เราได้รับจากผู้อื่น ความมุ่งหมายในการปฏิสัมพันธ์ด้วยสิ่งที่ดีกว่าในแง่คุณธรรมนั้นคือการชี้ชวนให้ผู้ที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันและมีปฏิสัมพันธ์กันนั้นได้พัฒนาการปฏิบัติต่อกันในเรื่องต่างๆ ไปสู่ความดีงามที่สูงขึ้น เป็นความมุ่งหมายที่ต้องการยกระดับคุณธรรมของผู้อื่นที่ตนกำลังสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย นับเป็นความเมตตาและการทำดีต่อกันที่ต้องอาศัยการเสียสละตนเองอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น การตอบรับคำทักทาย กล่าวคือ อิสลามสอนให้ผู้ที่ได้รับการทักทายและคำอวยพรจำเป็นต้องตอบรับคำทักทายและอวยพรนั้นด้วยถ้อยคำที่ดีกว่าหรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องเสมอเหมือนกับถ้อยคำที่ได้รับมาในครั้งแรก ดังความในอัลกุรอานว่า “และเมื่อพวกเขาได้รับคำอวยพรจะด้วยคำอวยพรใดๆ ก็ตาม ก็จงกล่าวคำอวยพรตอบที่ดีกว่านั้น หรือไม่ก็กล่าวคำอวยพรนั้นตอบกลับไป แท้จริงอัลลอฮ์ทรงคำนวณนับในทุกสิ่งทุกอย่าง” (๔: ๘๖)

การโต้แย้งก็เช่นกัน โดยทั่วไปแล้ว อิสลามส่งเสริมให้มุสลิมออกห่างจากการถกเถียงหรือข้อขัดแย้งต่างๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ แต่ในกรณีที่มีความจำเป็นหรือเป็นการถกเถียงที่มีประโยชน์หรือสำคัญต่อการตัดสินใจของกลุ่มและมีความจำเป็นต้องโต้แย้ง อิสลามสอนให้มุสลิมใช้วิธีการโต้แย้งที่ดีกว่า ทั้งในด้านคำพูด กิริยา และเหตุผล ดังความในอัลกุรอานว่า “จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสุเจ้าโดยสุชุม และการตักเตือนที่ดี และจงโต้แย้งพวกเขาด้วยสิ่งที่ดีกว่า” (๑๖: ๑๒๕)

แม้กระทั่งในสถานการณ์ที่ถูกกระทำด้วยความกักขะหรือความรุนแรง อิสลามก็ยังสอนให้มุสลิมผลัดไสความชั่วด้วยสิ่งที่ดีกว่า (เช่น ความสุชุม ความสุภาพ การเจรจาด้วยเหตุผลและปัญญา) ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้คู่ขัดแย้งนั้นคลี่คลายความตึงเครียดและเปลี่ยนความประสงคร้ายไปสู่มิตรภาพและความเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังความในอัลกุรอานว่า “และความดีและความช้วนนั้นหาเท่าเทียมกันไม่ เจ้าจงผลัดไส (ความชั่ว) ด้วยสิ่งที่ดีกว่า แล้วเมื่อนั้นผู้ที่ระหว่างเจ้ากับเขาเคยมีความบาดหมางกันก็จะกลับกลายเป็นมิตรที่รักใคร่กัน” (๔๑ : ๓๔)

สรุป

ความเชื่อในพระเจ้า ผู้ประกาศคำสอน และชีวิตหลังความตาย จะส่งเสริมให้บุคคลที่ศรัทธาอย่างถูกต้องและจริงใจมีความเมตตา (เราะห์มะฮ์) โดยข่มจิตใจที่เห็นแก่ตัว สละประโยชน์ตนเองได้เพื่อเอื้ออาทรต่อผู้อื่น กำหนดความมุ่งหวังไว้ที่ความรักความเมตตาของพระเจ้าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การแสดงออกถึงความเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำดี (อิห์ซาน) ที่มีหลากหลายรูปแบบหรือวิธีการ การกระทำดี (อิห์ซาน) ที่มุ่งประโยชน์ไปสู่ผู้อื่นถือว่าเป็นปรตานิยม ฉะนั้นกล่าวได้ว่าคำสอนในศาสนาอิสลามมีส่วนส่งเสริมให้บุคคลกระทำการอันเป็นการมุ่งประโยชน์ของผู้อื่น

รายการอ้างอิง

Al-Shikh, Mamdûh. 2014. *Mâthâ A^ctâ al-Islâm li al-Bashariyyah (What has Islam Given to Humankind?)*.

Beirut: al-Markaz al-Duwalîy li al-Dirâsât wa al-Istishârât wa al-Tawthîq.

Al-Siqâf, ^cAlawî bin ^cAbd al-Qâdir (ed.). 2018. *Al-Mawsû^cah al-Hadîthiyyah*. Retrieved from:

<https://dorar.net/hadith> [9 August 2018].

Kraut, Richard. 2018. "Altruism" in *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition),

Edward N. Zalta (ed.), Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/altruism/>

[9 August 2018].